

UNIVERZITA KARLOVA

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut mezinárodních studií

Teritoriální studia

Bakalářská práce

2023

Petr Vavřínek

UNIVERZITA KARLOVA

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut mezinárodních studií

Teritoriální studia

**Nucená pracovní síla v uranových dolech
v Jáchymovsku v letech 1949–1961**

Bakalářská práce

Autor práce: Petr Vavřínek

Studijní program: Teritoriální studia

Vedoucí práce: PhDr. Václav Šmidrkal, Ph.D.

Rok obhajoby: 2023

Prohlášení

1. Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracoval samostatně a použil jen uvedené prameny a literaturu.
2. Prohlašuji, že práce nebyla využita k získání jiného titulu.
3. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna pro studijní a výzkumné účely.

V Praze dne 3. 5. 2023

Petr Vavřínek

Bibliografický záznam

VAVŘÍNEK, Petr. *Nucená pracovní síla v uranových dolech v Jáchymovsku v letech 1949-1961*. Praha, 2023, 39. Bakalářská práce. Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd, Institut mezinárodních studií, Teritoriální studia. Vedoucí bakalářské práce PhDr. Václav Šmidrkal, Ph.D.

Rozsah práce: 68 160 znaků

Abstrakt

Hlavním předmětem této práce je nucená pracovní síla v uranových dolech v Jáchymovsku v letech 1949-1961. Konkrétně je zde zkoumáno, jaký vliv měla geopolitická situace po druhé světové válce na těžbu a rozmach těžby uranové rudy na území tehdejšího Československa, jak probíhala a koho se týkala nucená práce v uranových dolech v Jáchymovsku. Práce se skládá z pěti hlavních částí, kdy na začátku je vysvětlena historie těžby uranových dolů pro vysvětlení kontextu vzniku nucené práce v tomto odvětví. Zde je důležitým tématem dohoda o dodávkách uranové rudy uzavřená mezi SSSR a ČSR. Ve druhé jsou zkoumány tábory nucené práce z právního hlediska a důvodů příkazování do táborů. Třetí část se věnuje konkrétně správě táborů i s ohledem na sovětský vliv na fungování táborů nucené práce v uranových dolech. Čtvrtá část této práce přibližuje formu nucené práce, především analyzuje skupiny, kterých se nedobrovolná práce v uranových dolech týkala. Vedle toho tato kapitola shrnuje, s jakou formou perzekuce a s jakými životními podmínky se vězni setkali. V páté kapitole práce rozebírá hospodářskou perspektivu na celý koncept nucené práce v rámci těžby uranu, zároveň analyzuje důsledky těžby pro Československou republiku v geopolitické oblasti i v té hospodářské.

Abstract

The main subject of this thesis is forced labour in the uranium mines in the Jáchymov region in 1949-1961. Specifically, it examines the impact of the geopolitical situation after World War II on the extraction and expansion of uranium ore mining in the territory of the then Czechoslovakia, how forced labour in the uranium mines in Jáchymov was carried out and who was involved. The thesis consists of five main parts, where at the beginning the history of the uranium mines is explained to explain the context of the emergence of forced labour in this sector. Here, an important topic is the agreement on the supply of uranium ore concluded between the USSR and the Czechoslovakia. In the second, forced-labour camps are examined from a legal perspective and the reasons for assignment to the camps. The third part deals specifically with the administration of the camps, also with regard to Soviet influence on the operation of the forced-labour camps in the uranium mines. The fourth part of this thesis presents the form of forced labour, in particular analysing the groups affected by involuntary labour in the uranium mines. In addition, this chapter summarizes the form of persecution and the living conditions the prisoners encountered. In chapter five, the thesis discusses an economic perspective on the whole concept of forced labour in uranium mining, while also analysing the

consequences of mining for the Czechoslovak Republic in both the geopolitical and economic spheres.

Klíčová slova

Tábory nucené práce, uranové doly, Jáchymov, ČSR, SSSR, perzekuce

Keywords

Forced labour camps, uranium mines, Jáchymov, Czechoslovakia, USSR, persecution

Title

Forced labour in uranium mines in the Jáchymov region in 1949-1961

Poděkování

Na tomto místě bych rád poděkoval PhDr. Václavu Šmidrkalovi, Ph.D., za cenné rady a věcné připomínky při zpracování této bakalářské práce.

Obsah

Úvod.....	8
1. Historie těžby uranu na území Československa	11
1.1 Těžba uranu v Jáchymovsku po druhé světové válce a cesta ke znárodnění	12
1.2 Československo-sovětská dohoda o těžbě o uranu	12
2. Tábory nucené práce v Československu.....	16
2.1. Příkazovací komise a zařazení do TNP.....	18
3. Správa táborů nucené práce.....	20
3.1 Československo-sovětská správa táborů.....	20
3.2 Organizace Státní bezpečnosti na Jáchymovsku.....	21
4. Nucená práce	22
4.1 Kategorie pracovních sil v Jáchymovsku.....	23
4.2 Život v uranových dolech v Jáchymovsku.....	25
4.3 Mzda v táborech nucené práce.....	27
4.4 Tresty a zranění.....	28
4.5 Propuštění z tábora a útky	28
4.6 Denní režim táborového vězně	29
5. Nucená práce v uranových dolech jako hospodářská strategie	30
5.1 Hospodaření státu a Jáchymovské tábory	33
Závěr.....	35
Summary	37
Seznam použitých zdrojů.....	39

Seznam použitých zkratk

SNB	Sbor národní bezpečnosti
KGB	Výbor státní bezpečnosti
TNP	Tábory nucené práce
SSSR	Svaz sovětských socialistických republik
KSČ	Komunistická strana Československa
ČSR	Československá republika
StB	Státní bezpečnost
NPJ	Národní podnik Jáchymov
NPT	Nápravně pracovní tábory
ONV	Okresní národní výbor
MNV	Místní národní výbor
ÚV KSČ	Ústřední výbor Komunistické strany Československa

Úvod

Uranové doly na území tehdejšího Československa byly důležitým pilířem ekonomiky celého státu. Po druhé světové válce je již tento radioaktivní chemický prvek dobře znám především pro jeho použití na konci doposud největšího ozbrojeného konfliktu v dějinách. Tento prvek si získal pozornost v oblasti vojenství pro svou řetězovou reakci, tolika potřebnou pro bombu ničivého rozsahu. Do atomových projektů se během války vynakládaly nemalé finanční prostředky. Projekt ve Spojených státech přišel tamější vládu na bezmála dvě miliardy dolarů, ten nejdůležitější byl veden pod názvem projekt Manhattan. Na druhé straně Německo, jež mělo v tehdejší době pod správou území dnešního Jáchymovska, nevidělo v těžbě uranu prioritu.¹

Cíl této práce definuje výzkumná otázka: „*Jakou roli zastávala nucená práce ve vývoji těžby uranu v dolech v Jáchymovsku v letech 1949-1961?*“ Rozšíření výzkumné otázky se tato práce věnuje z hospodářské perspektivy, především pak z hlediska řešení otázky nezaměstnanosti a výhodnosti spolupráce se Sovětským svazem o dovozu uranu.

Cílem práce je poukázat na fakt, že se nucená práce v Jáchymovsku netýkala politických vězňů. Zdaleka se nejednalo o jedinou skupinu, kterou po druhé světové válce, a především pak po převzetí moci Komunistické strany Československa, využívala státní správa jako řešení nezaměstnanosti v tomto oboru. Zároveň nucená práce měla funkci masové perzekuce společnosti.

Sovětský svaz měl veliký zájem podílet se na armádním vzestupu, s čímž neodmyslitelně souviselo právě s rozmachem jaderných zbraní. Pro sovětský jaderný průmysl byla tedy ložiska uranu na území Československa velice důležitou komoditou. Zájem ze strany Sovětského svazu byl patrný již bezprostředně po druhé světové válce. O exportu československého uranu byla brzy po válce podepsána „*Dohoda o rozšíření těžby rud a koncentrátů v ČSR obsahujících radium a jiné radioaktivní prvky a o jejich dodávkách do SSSR,*“² která SSSR zajišťovala dodávku minimálně 90 % celkové těžby československého uranu. Tato dohoda, jež sama o sobě nepředstavovala pro Československou republiku slibné hospodářské vyhlídky do budoucna, předznamenala vliv Sovětského svazu na těžbě nejen v Jáchymově, ale v uranových dolech na celém území Československé republiky. Této dohodě a těžbě uranu na území Československa se věnuje první kapitola této práce.

Dohoda se Sovětským svazem neznamenala jen monopol, ale rovněž umožňovala Sovětskému svazu podílet se na správě institucí, které měly těžbu na starost. Když po druhé

---

¹ Zbyněk Zeman, Rainer Karlsch, *Na uranu záleží!*, (Academia, 2020), 17-18.

² Ibid, 109.

světové válce došlo k odsunu jedné třetiny obyvatelstva z pohraničí, celá oblast Sudet se potýkala s enormní nezaměstnaností. Právě v této oblasti se nacházela řada průmyslových podniků, mezi které řadíme také uranové doly. Kvůli tlaku Sovětského svazu na těžbu uranu musela být přijata celá řada opatření, která měla za cíl splnit dodávky těžby. Jedním z takových opatření v rámci uranových dolů bylo využití nucené práce. Ta měla mnoho podob a týkala se různých skupin obyvatel. Cílem práce je poukázat na fakt, že se nucená práce v Jáchymovsku netýkala politických vězňů. Zdaleka se nejednalo o jedinou skupinu, kterou po druhé světové válce, a především pak po převzetí moci Komunistické strany Československa, využívala státní správa jako řešení nezaměstnanosti v tomto oboru. Zároveň nucená práce měla funkci masové perzekuce společnosti. Taková forma represe ze strany státu byla vynucována na základě zákonného ustanovení, přičemž hlavními důvody bylo chování proti lidově demokratickému zřízení. O perzekuci hovoříme zejména pro charakter sítě táborů nucené práce, v rámci kterých internovaní vykonávali trest, přičemž jim stěží byly poskytnuté základní důstojné podmínky pro život v těchto zařízeních.

Povaha nucené práce s sebou přinesla nejen fyzickou námahu, ale také problémy v samotné práci kvůli nedostatečnému vybavení či neodbornosti. Režim, ve kterém vězni museli žít, s sebou přinášel také zdravotní rizika, podmínky na práci a rovněž zacházení ze strany dozorců je dalším předmětem zkoumání této práce. Kvůli životním podmínkám internovaných často docházelo ke zraněním nebo dokonce taková situace motivovala k útekům z těchto zařízení.

Při vzniku dohody o dovozu uranové rudy bezprostředně po druhé světové válce tehdejší předseda vlády představoval tento kontrakt jako důležitý milník, který bude mít do budoucna pro Československou republiku velice důležitý finanční vliv. Právě československé hospodářství po druhé světové válce zažívalo těžké časy, proto měla tato dohoda přispět k naplnění představ o stabilizaci nejen uranového průmyslu, ale československého hospodářství jako takového. Cílem této práce je analyzovat nucenou pracovní sílu, která byla v táborech při uranových dolech internována. Spolu s touto internací bezprostředně souvisí analýza správy, a tedy především vliv Sovětského svazu na organizaci těchto táborů spolu s tím, jakým podmínkám museli vězni čelit. Právní rámec věznění je důležitou součástí této práce, neboť popisuje vznikající právní předpisy jako podklad pro internaci různých skupin obyvatelstva. Příkazování do táborů nucené práce probíhalo i bez samotného soudního rozsudku jen na rozhodnutí příkazovací komise, proto druhou kapitolou této práce jsou tábory nucené práce z pohledu příkazování vězňů do táborů a také fungování výše zmíněné komise.

Správa táborů samotných byla rovněž ovlivněna do velké míry Sovětským svazem. Podíl na spolupráci v rámci organizační struktury dokládá třetí kapitola této práce: o československo-sovětské správě táborů. Právě správa byla velice důležitá v začátcích budování sítě táborů nucené práce a odráží tak situaci spolupráce se Sovětským svazem a inspiraci v táborech, které vznikaly na území Sovětského svazu od dob první světové války. Z toho důvodu třetí kapitola pojednává o správě táborů nucené práce.

Dále je práce členěna tak, aby přiblížila samotný charakter nucené práce spolu s rozdělením skupin obyvatel, které byly do táborů internované. Vedle analýzy skupin pracujících v uranových dolech se v jednotlivých podkapitolách nabízí vzhled na pracovní podmínky stejně jako na denní režim samotných vězňů.

Vzhledem k výše uvedenému je v poslední kapitole shrnuto postavení Československé republiky k Sovětskému svazu a analýza priorit, kterých se Československá republika v oblasti průmyslu snažila dosáhnout. Pro zpracování a zodpovězení výzkumné otázky byly využity především knihy od historiků Mečislava Boráka, Dušana Janáka a Karla Kaplana, kteří ve svých knihách pracovali s čísly z archivních pramenů. Hospodářské otázky se věnuje kniha *Jáchymov: jeviště bouřlivého století* od Kláry Pinerové, jež je sbírkou více hospodárných či provozních perspektiv na nucenou práci a uranové doly samotné.

1. Historie těžby uranu na území Československa

Jáchymov v Krušnohoří se na konci 30. let 20. století potýkal s národnostními komplikacemi jakožto město v tehdejších Sudetech. Sice bylo město po první světové válce ve správě Československa, značná část tamější populace byla německého původu, zaměstnanci dolů nebyli výjimkou. Co se vývoje zaměstnanců týká, v roce 1942 pracovalo v Jáchymovských dolech na 196 dělníků, nutno započítat také technické a správní zaměstnance. Druhá světová válka ovlivnila těžbu nemalým způsobem. Hlavním důvodem byla vojenská služba značné části hornického obyvatelstva. Struktura dolu se tedy pozměnila patrně, jak píše historik Zbyněk Zeman: „Podnik tehdy zaměstnával 122 lidí a měl k dispozici jedno nákladní auto a dva vozy s koňským pohonem. Ve městě panoval chaos, jak Němci odcházeli a noví čeští osadníci přicházeli.“³ Právě odsun Němců byl dalším důležitým faktorem pro vývoj podniků zabývajících se těžbou uranu v této teritoriální oblasti. V rámci odsunu se konaly lidové soudy odsuzující několik set Němců z této oblasti, přičemž důležitým faktem jsou rozsudky, jejichž znění bylo v jejich neprospěch a nařizovalo jim nucenou práci právě v uranových dolech v Jáchymovsku. Zde Němci pracovali spolu s německými válečnými zajatci.⁴ Je tedy nabíledni, že nucená práce v uranových dolech sahá před rok 1948. Přičemž většina válečných zajatců doly opustila do roku 1950. Ovšem na 800 Němců pracovalo podle retribučního zákona v Jáchymovsku ještě několik let po roce 1950. Zpravidla se jednalo o Němce, kteří neměli možnost se vystěhovat. Němci, kteří se z Jáchymovských dolů vraceli, založili spolek, jenž bychom mohli přeložit jako „Společnost bývalých vězňů uranového průmyslu a dalších táborů a vězení“ (v originále: „Kameradschaft der ehemaligen Gefangenen des Uranbergbau von Joachimsthal und anderer Lager und Gefängnisse“). Tento spolek byl znám také pro vydávání časopisu *Der Joachimsthaler*, kde popisovali podmínky v dolech na Jáchymovsku. Zde bychom se mohli setkat s komparací uranových dolů a koncentračních táborů, kdy členové „Společnosti bývalých vězňů uranového průmyslu a dalších táborů a vězení“ stavěli na roveň podmínky z těchto dvou táborů, čímž do otázky viny a odsunu Němců téma uranových dolů vznáší opět jinou perspektivu. Tento časopis přestal vycházet v počátcích 80. let minulého století.

---

³ Zbyněk Zeman, Rainer Karlsch, *Na uranu záleží!*, (Academia, 2020), 85.

⁴ *Ibid.*, 86.

1.1 Těžba uranu v Jáchymovsku po druhé světové válce a cesta ke znárodnění

Na území Jáchymovska se rozprostírá několik dolů: Svornost, Bratrství (dříve Štola) a Rovnost. (Národní podnik Jáchymovské doly byl 1. dubna 1958 rozdělen do těchto závodů: závody Rovnost I. a II., Eduard, Eliáš, Eva, Barbora, Bratrství, Plavno, Panorama a Abertamy).⁵ Na základě smlouvy mezi Svazem sovětských socialistických republik a Československem z 23. listopadu 1945 vznikají společné sovětsko-československé akciové společnosti. Dohoda nese oficiální název „*Dohoda o rozšíření těžby rud a koncentrátů v ČSR obsahujících radium a jiné radioaktivní prvky a o jejich dodávkách do SSSR*“. Signatář za československou stranu, komunistický funkcionář a někdejší československý premiér Zdeněk Fierlinger (KSČ) se nechal slyšet, že dohoda je pro Československo výhodná pro technickou spolupráci se Sověty. Především tato dohoda stavěla Svaz sovětských socialistických republik do pozice, kdy měl právo stanovení ceny. Rusko mělo dopředu hotový model, jak chce s dodávkami nakládat a podle jaké strategie bude postupovat v tomto průmyslu směrem k Československu. „*Centrálním prvkem bylo založení akciové společnosti s dotyčnou zemí, jež se stane monopolním producentem uranu a jeho dodavatelem do Sovětského svazu.*“⁶ To vše pod taktovkou sovětského státního orgánu (více v podkapitole 2.3), který se zabýval vnitřní bezpečností a v jehož čele stál Lavrentij Berija.

1.2 Československo-sovětská dohoda o těžbě o uranu

Jednání vlád Československa a Sovětského svazu probíhala již od srpna roku 1945. Za Československo byl zmocněn k podpisu této dohody ministr zahraničního obchodu Hubert Ripka, na druhé straně sovětská vláda vyslala obchodního zástupce, působícího na velvyslanectví v Praze, Ivana Bakulina. Znamená to, že Sovětský svaz prakticky od konce druhé světové války projevoval zájem o Jáchymovské doly. Bezprostředně v září roku 1945 podle zprávy ministerstva národní obrany z 13. září došlo k situaci, kdy tři jednotky Rudé armády, přičemž každá čítala dvacet mužů, obsadily každá po jednom dolu a povolovaly vstup pouze na propustky, které vystavoval vojenský štáb sovětské armády v Karlových Varech. Zanedlouho poté, dne 20. září, se objevila zpráva od československého velitele o návštěvě generála Michajlova, dále následovalo posílení jednotek Rudé armády a na místo přijela delegace, aby vyhodnotila

---

⁵ Tomek Prokop, *Československý uran 1945-1989: Těžba a prodej československého uranu v éře komunismu*, Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu: 1999, 13.

⁶ Zbyněk Zeman, Rainer Karlsch, *Na uranu záleží!*, (Academia, 2020), 109.

situaci v Jáchymově a zřejmě tedy rovněž potenciální přínos do budoucna pro Sovětský svaz. Samotný předseda vlády Zdeněk Fierlinger dal pokyn, aby československý důstojník nepodnikal žádné kroky, když byl dotazován, zda a co má proti výše zmíněným krokům vykonat. Delegace projevila zájem konkrétně tím, že se věnovala obhlídce nejen dolů, úpravny a úkrytu uranu, zároveň se ale zajímala o vzorky rudy a ujišťovala se, že tento podnik nenavštívila jiná zahraniční výprava. Z jednání 26. září bylo patrné, jak velkou váhu Sovětský svaz rudám uranu v Československu přikládá.⁷ V přípravě dohody bylo zřejmé, že podepsání a závěry z této dohody budou mít pro Československo spíše politická hlediska než ta ekonomická, což implikuje také Karel Kaplan.⁸ Dohoda jako taková byla schválena vládou na tajné schůzi 23. listopadu 1945, přičemž je ministrům přečetl vedoucí úředník Úřadu předsednictva vlády. Předseda vlády Zdeněk Fierlinger vládu instruoval, že jednání se sovětskou stranou probíhala od srpna, a to se souhlasem prezidenta Edvarda Beneše. Do té doby byla dohoda v tajném režimu, a to s krycím názvem Chalupa.⁹ Zároveň doplnil, že „jde o dohodu svého druhu, které nikterak nezatěžuje finance republiky, naopak bude v její prospěch.“¹⁰ Potenciální ekonomický prospěch a hospodářskou situaci těžby na území Československa, zejména pak v Jáchymovsku, hodnotí kapitola Ekonomika provozu jáchymovských dolů. Československo-sovětská dohoda o dodávce uranu byla členěna celkem do osmi článků. Pro Československo dohoda ukládala povinnost vytvoření státního podniku pro výzkum a těžbu, a to ve všech potenciálních nalezištích a zároveň klást důraz na zvyšování těžby, a to právě v „obvodu města Jáchymov.“¹¹ Naopak pro sovětskou stranu dohoda představovala povinnost podílet se na geologickém výzkumu nalezišť a poskytovat pomoc např. poskytováním odborníků, konkrétně v personální struktuře: technický ředitel, vrchní inženýr a přednosta technické kontroly v Jáchymovských dolech. Z dohody plyne, jak jsem již navrhol dříve, že z těchto bodů se rodila jasná převaha Sovětského svazu v postavení československého uranu oproti Československu. Předně dokládá dohoda téměř monopolní postavení v uranovém průmyslu stejně jako fakt, že se průmysl opíral o sovětské odborníky, jimž z dohody vyplývaly důležité až klíčové funkce ve vedení Jáchymovských dolů. Dohodu provázela zároveň celá řada nejasností ohledně nákladů, neboť strany neměly k dispozici standardní dobu pro výpočet nákladů – z válečných let byla spousta mimořádných výdajů. Z hlediska ceny se rovněž jednalo až o tekutý údaj, ustanovení ceny nebylo konkrétní a bylo

---

⁷ Karel Kaplan, *Tajný prostor Jáchymov*, (České Budějovice, Actys: 1993) ISBN 80-901234-2-2, 7.

⁸ Ibid, 17.

⁹ TOMEK, Prokop. *Československý uran 1945–1989*, 3-4.

¹⁰ Karel Kaplan, *Tajný prostor Jáchymov*, (České Budějovice, Actys: 1993) ISBN 80-901234-2-2, 9.

¹¹ Ibid, 15.

vymezeno pouze „*normální procento zisku*,“ která byla pohyblivá v závislosti pouze na politickém rozhodnutí, a to vedoucími funkcionáři nebo orgány komunistické strany.¹²

Relevance tohoto dokumentu směrem k těžbě uranu je nasnadě, vzniká totiž Národní podnik Jáchymov, a to konkrétně 7. března 1946, přičemž byl pod správou Ústředního ředitelství československých dolů. V létě roku 1945 bylo v dolech zaměstnáno kolem 120 horníků.¹³ Nový správní útvar Národní podnik Jáchymov (dále NPJ) čítal o rok později, konkrétně v dubnu 1946 na 320 horníků a sto německých zajatců.¹⁴ V čele Ústředního ředitelství československých dolů se objevil Svatopluk Rada, který byl v NPJ výkonným ředitelem, zároveň byl jedním ze dvou československých členů spojené Stálé československo-sovětské komise¹⁵, v její gesci byla především dozorčí činnost nad financemi a byla nositelkou zodpovědnosti za technické náležitosti či stanovení ceny produktů. Zároveň v její agendě bylo vydávání směrnic pro geologický průzkum stejně jako hledání nalezišť uranu, z čehož později vypracovávala plány Jáchymovských dolů, a i zde se kladl důraz na zvyšování těžby.

Ústředním problémem nově zřízeného NPJ byla neustále nedostatečná pracovní síla v dolech, což způsobovalo neustálá zpoždění. Stálá komise vytvořila pro těžbu čtyřletý plán. Československý stát musel financovat Národní podnik Jáchymov prostřednictvím úvěrů pro náročnost ze sovětské strany na investice kvůli těžbě. Konkrétně na dvouletý plán v letech 1947–1948 sahaly investice k částce 32 milionům korun. Už v roce 1947 stav dolu ukázal, že bude zapotřebí vynaložit daleko vyšší finanční prostředky. Částka se podle výpočtů vyšplhala až na astronomických 230 milionů korun. Vedle předsedy Rady zasedal ve stálé komisi také Kovář, spolu právě na nedostatek pracovní síly upozorňovali. Vedle tohoto vyzdvihovali i neekonomické zacházení s doly, jelikož mělo zanedlouho dojít k vyčerpání důlních zásob. Ve smlouvě bylo uvedeno, že si Češi smí ponechat pouze 10 % produkce pro svoje vlastní využití.¹⁶

Z výše uvedeného je jisté, že postupně ekonomické motivy byly během vyjednávání přetlačené motivy politickými. Moskva se netajila svými cíli: zamezit tomu, aby Spojené státy měly monopol na atomovou bombu, o čemž dokládá také tlak již od léta posledního roku druhé světové války. Druhým aspektem je fakt, že se během jednání o dohodě mnohdy Moskva odvolávala na československo-sovětskou smlouvu o přátelství a spolupráci z prosince 1943. Tehdejší premiér Zdeněk Fierlinger rovněž prezentoval, že naproti této pro Sovětský svaz výhodné dohodě bude Československu prezentována nabídka, kterou Fierlinger rýsoval do fráze

---

¹²Karel Kaplan, *Tajný prostor Jáchymov*, (České Budějovice, Actys: 1993) ISBN 80-901234-2-2, 15-16.

¹³Houdek, cit. Dílo, 13, též in SORF, F. Uran. Příbram, 1982, 9.

¹⁴Tomáš Dvořák, *Těžba uranu versus „očista“ pohraničí*, *Soudobé dějiny*, (2005), č. 3-4.

¹⁵Zbyněk Zeman, Rainer Karlsch, *Na uranu záleží!*, (Academia, 2020), 134.

¹⁶Ibid.

„kompenzační protislužba,“ přičemž taková služba nebyla ani konkretizována, tedy ani realizována.¹⁷

Co se technické stránky týká a vybavení v dolech, popisuje kniha *Na uranu záleží!* tento inventář: dvě důlní lokomotivy, čtyři těžní stroje, sedm kompresorů, 26 pump, 32 ventilátorů a zařízení na úpravu samotných rud.¹⁸ Vedle vybavení zdroj také uvádí deficit na pracovních pozicích typu kovář a tesař.

Následující vývoj pracovních míst spolu s exportem zachycuje kontext na konci 40. let 20. století: „*Koncem roku 1945 vyprodukovalo 237 horníků méně než jednu tunu uranu. Pro následující rok se uvádí množství 14,5 tuny vytěžené rudy. V roce 1947 bylo do Sovětského svazu odesláno 49,1 tuny, z čehož 44,7 tuny pocházelo z důlních prací. V tomto roce zaměstnával NPJ 3 742 osob včetně 1 956 německých válečných zajatců a 107 sovětských expertů. V roce 1948 vzrostl export do Sovětského svazu na 102 tuny, z čehož bylo 84,1 tuny vytěženo, ze 7 966 bylo 3 563 německých válečných zajatců.*“¹⁹

Již po únoru 1948, kdy moc převzala Komunistická strana Československa docházelo k radikálním řešením, co se doplňování pracovních sil týká. V Jáchymově šlo konkrétně o nábor Němců, kteří do té doby nebyli odsunuti. Proto nastala „akce J“, kdy v srpnu roku 1948 probíhal nábor německých zaměstnanců, a to i s rodinami bez ohledů na stávající zaměstnání. I díky těmto krokům se počet zaměstnanců mezi lety 1948 a 1949 téměř zdvojnásobil – důl čítal 13 653 zaměstnaných osob (více v příložené tabulce).²⁰ Doložený je i transport německých zajatců z východoněmecké oblasti, která byla v té době okupovaná Sověty, což se týkalo na tisíc osob. Jednalo se o rok 1947, tedy dokonce rok před vládou jedné strany (KSČ). Spolu s těmito vězňenými se do Jáchymova v létě téhož roku dostali Němci přímo z území SSSR. Zdeněk Bauer ve své knize dokládá kontingenty z Lvovské, Minské, Brjanské či Ivanovské oblasti nebo také z tábora Uglič z Jaroslavské oblasti.²¹

O propuštění Němců se začalo jednat až v roce 1949. Stálá komise chtěla nedostatek pracovníků řešit plánem na příchod dělníků převážně z východní části Evropy, zejména tedy z Rumunska či Bulharska. Trnem v oku byla československé komunistické vládě myšlenka zrodu další menšiny v pohraničí. V témže roce dochází k velkým změnám ve strategii. Stálá komise se obrací se zoufalou situací na ministerstvo spravedlnosti. Výsledkem je předběžná dohoda

---

¹⁷ Karel Kaplan, *Tajný prostor Jáchymov*, (České Budějovice, Actys: 1993) ISBN 80-901234-2-2, 17.

¹⁸ Zdeněk Zeman, Rainer Karlsch, *Na uranu záleží!*, (Academia, 2020), 145.

¹⁹ Ibid, 145.

²⁰ Ibid, 162.

²¹ Zdeněk Bauer, *Jáchymovské tábory – peklo, ve kterém mrzlo*, (Praha: 2019). Zdeněk Bauer – NZB, 88.

o zaměstnávání vězeňských pracovních sil, ta byla podepsaná mezi NPJ a ministerstvem spravedlnosti 9. března, k její realizaci však došlo 21. října 1949. Tímto krokem byla komunistická vláda blíže k plánům na eliminaci politických vězňů a zároveň tím otvírá program vězňů v uranovém průmyslu.²²

2. Tábory nucené práce v Československu

V začátku této kapitoly je nezbytné vymezit základní terminologii, jež je důležitá pro orientaci v pojmech a pro pochopení textu vzhledem k časové ose, na které se v práci budu pohybovat. V souladu s výše uvedeným bychom měli zpočátku oddělit od sebe dva podobné termíny, každý však co do obsahu výkonu trestu a rovněž síť správy znamená něco úplně odlišného. Můžeme se setkat s názorem, že při uranových dolech existovala pouze jedna síť táborů, tento výklad je však lichý. Základní dělení můžeme rozdělit na tábory nucených prací a nápravně pracovní tábory (NPT). Liší se zejména už tím, jakým způsobem se do něj člověk dostal, podobou trestu, který byl dotyčnému vyměřený, ale i hrozícími tresty za porušení různých táborových řádů či jiných pravidel.²³ Co se procesů přijímání vězňů týká, v táborech nucené práce tomu bylo zpravidla na základně rozhodnutí tzv. krajské trojky. Krajská trojka sestávala z 1) okresního tajemníka KSČ, 2) předsedy okresního národního výboru a 3) okresního velitele Sboru národní bezpečnosti. Soudní přelíčení do tohoto procesu tedy nebylo vůbec zařazeno. Tak tomu bylo naopak právě v případě nápravně pracovních táborů, tedy NPT.

Tábory nucené práce (také TNP) existovaly na území tehdejšího Československa od roku 1948. Opíraly se o legislativu z téhož roku, a to o zákon č. 247/48 Sb., ze dne 25. října 1948 o táborech nucené práce. Povaha těchto zařízení je patrná již z názvu právního pramene, přičemž další charakteristiky zdůrazním v následujících řádcích. Jejich umístění bylo zpravidla nedaleko průmyslových podniků, pro tuto práci důležitých dolů, velkých staveb – tedy na místech, kde byla vždy oceněna početná a levná pracovní síla. Výše uvedený zákon zpravomocňoval umístit do tábora jakéhokoliv občana, aniž tomu předcházela pravomocný rozsudek či jakéhokoliv jiné odsouzení soudem, většinou tak stačilo pouze podezření, že je osoba schopna trestný čin spáchat.

Historik František Bártík nabízí dva pohledy na výklad těchto táborů. Jedním je čistě nucená práce upravena legislativou z roku 1948, tím druhým je tábor ve významu obecném

---

²² Zbyněk Zeman, Rainer Karlsch, *Na uranu záleží!*, (Academia, 2020), 162.

²³ František Bártík, *Tábory nucené práce se zaměřením na tábory zřízené při uranových dolech v letech 1949-1951*, (Praha: Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu PČR, 2009), 6-7.

jako místo, kde byly zaměstnávány nedobrovolné pracovní síly. Tyto tábory však také nesly povahu řešení (ne)zaměstnanosti coby sociálního problému. Tomuto faktoru se budu věnovat později po chronologickém schématu dělení táborů. Legislativní rámec táborů jsme definovali již dříve. Než se přesunu ke konkrétním táborům nucených prací, pro představu bych vyzdvihl že táborů na území tehdejšího Československa existovalo přibližně na 40. Velice případná místa pro vznik těchto táborů byla v okolí různých dolů, hutí, železáren, stavebních závodů či statků. Proto je téma nucené práce úzce spjato nejen s uranovými doly, nicméně má přesah i do sociální a hospodářské politiky státu. Počátky táborů nucené práce tedy dělíme podle tělesné zdatnosti, a to těžké: doly, hutě; normální: stavební podniky, vápenky, cementárny, lomy, cihelny; lehké: zemědělské podniky, dílenská práce v TNP; pomocné: udržovací práce v TNP. Relevantnější pro tuto práci je však dělení podle sociálního původu a stupně provinění chovanců: TNP s politickými delikventy a zřejmými nepřáteli zřízení, TNP pro ostatní provinilce – šmelináře, porušovatele pracovní morálky s nižším stupněm ostražitosti, TNP pro mladistvé provinilce (především mladí ve věku 18-25 let); TNP pro ženy – odděleně mladistvé apod. Správa byla v gesci Ministerstva vnitra, popř. Ministerstva národní bezpečnosti.²⁴ Jako podpůrný orgán fungovala v každém táboře jakási samospráva přímo z řad příslušníků daného TNP, ta měla být asistentem velitelství tábora.

V důsledku to znamená, že internovaní nemuseli nutně projít řádným soudním procesem, do TNP tak zpravidla putovaly osoby bez formálního odsouzení (více v podkapitole 2.2). Přičemž platí, že internovaní nemuseli spáchat žádný trestný čin – stačilo pouhé podezření, že by ho mohly spáchat. O umístění do TNP vždy rozhodovala komise tvořená ze tří členů, kterou vždy jmenoval pro určitý kraj národní výbor. Komise se pak při podezření odkazovala na Zákon na ochranu lidově demokratické republiky (zákon č. 231/1948 Sb.²⁵), a to na paragraf, jenž definuje „ohrožení výstavbu lidově demokratického zřízení“. Historik Karel Kaplan v Sešitu Ústavu pro soudobé dějiny uvádí, že ke kategoriím osob, které budou umístovány do výchovných pracovních střediscích přibližuje jednání předsednictva ÚV KSČ ze dne 20. září 1948. Zde se hovořilo o hlavních třech kategoriích osob: 1) osoby, které se vyhýbaly práci, 2) osoby, které rušily výstavbu lidově demokratického zařízení a 3) osoby, které rozvracely veřejné zásobování.²⁶ Takové rozřazení pochází z návrhu Jindřicha Veselého, tehdejšího vedoucího

---

²⁴ František Bártík, *Tábory nucené práce se zaměřením na tábory zřízené při uranových dolech v letech 1949-1951*, (Praha: Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu PČR, 2009), 14–15.

²⁵ Poslanecká sněmovna České republiky. Předpis 231/1948 Sb. [online]. ©2023 [cit. 2023-04-19]. Dostupné z: <https://www.psp.cz/sqw/sbirka.sqw?cz=231&r=1948>

²⁶ Karel Kaplan, *Tábory nucené práce v Československu 1948-1954*, (Praha: 1992, Ústav pro soudobé dějiny ČSAV), 81.

úředníka ministerstva vnitra a velitele Státní bezpečnosti. V rámci diskuze nad tímto návrhem byla vznesena řada námitek kvůli omezování osobní svobody, které by mohlo být protiústavní. Právě Veselý reagoval tak, že se jedná o preventivní opatření, tedy „nejvyšší druh ochrany,“ jak Kaplan Veselého cituje. Tehdejší ministr vnitra Nosek však trval na tom, že zaražení do výchovného pracovního střediska by měla stát na právním základě, přičemž projevil aktivitu za vytvoření právě takového zákona.

2.1. Příkazovací komise a zařazení do TNP

Politická situace v Československu po únorovém převratu v roce 1948 vyústila ke zostřování perzekuce prakticky vůči všem odpůrcům režimu nadcházejícím i vůči těm, kdo byli označeni za nepřátelé. Historikové Mečislav Borák a Dušan Janák poukazují na důležité postavení zákonů, o kterých se zmiňují výše. Platnost zákona č. 231/48 Sb. na ochranu lidově demokratického zřízení vytvořil přílehlavou situací z právního hlediska na postih odpůrců režimu. Vedle tohoto zákona také zmiňují zákon číslo 247/48 Sb., který zřizuje tábory nucené práce.

Zákon v paragrafech 2 až 6 udává jednak práva a povinnosti komise a jednak složení osob zařazených do tábora nucené práce. Zákon rozlišoval mezi třemi hlavními kategoriemi, podle kterých probíhalo zařazení do TNP. Tou první a také nejrozsáhlejší byla kategorie, kde bylo v pravomoci komise rozhodovat o samotném zařazení do tábora stejně jako o délce pobytu v TNP. Vedle ohrožení výstavby lidově demokratického zřízení (zmíněno v kapitole 2.) se jednalo také o ohrožení hospodářského života, a především pak veřejného zásobování a také osobám, které takové ohrožení umožňují. Historikové Mečislav Borák a Dušan Janák připisují tomuto výčtu, že se jeho příliš obecné vymezení mohlo snadno vztáhnout na absentéry, opilce, tuláky, prostitutky, bývalé podnikatele nebo statkáře, šmelináře či jiné nepoctivé obchodníky stejně jako na kritiky a odpůrce režimu.²⁷ Základním předpokladem bylo, aby internované osoby byly nejen duševně, ale i tělesně způsobilé, přičemž věkově se musely pohybovat mezi 18 a 60 lety. Vyhledávání takových osob probíhalo v kompetenci orgánů Sboru národní bezpečnosti (SNB) a jiných orgánů veřejné správy. Především se jednalo o Okresní národní výbor (ONV), Místní národní výbor (MNV) a v neposlední řadě úřady ochrany práce. Ty měly za úkol zadržené osoby neprodleně oznamovat bezpečnostnímu referentovi ONV, a to podle příslušného místa bydliště dotyčné osoby nebo podle místa, kde byla zadržena.

---

²⁷ Mečislav Borák a Dušan Janák, *Tábory nucené práce v ČSR 1948-195*, (Šenov u Ostravy: Tilia, 1996), ISBN 80-902075-4-5, 16.

I další instituce měly závazek k oznamování takových osob, byly jimi například Svaz české mládeže, akční výbory Národní fronty, organizace jednotného odborového hnutí nebo i dokonce každý jednotlivý občan. V takovém případě měl bezpečnostní referent ONV za úkol doplnění takového oznámení. Taková osoba měla být před podáním návrhu vyslechnuta. Výsledky šetření potom bezpečnostní referent předkládal spolu s navrhovaným zařazením, a to spolu s délkou příkázání to TNP, kterou mu zákon umožňoval stanovit na dobu od 3 měsíců do 2 let. Zároveň ale platilo, že složku měl referent komisi předložit i v případě, že sám nenašel podklady a důvody k zařazení konkrétní osoby to TNP. Výsledné rozhodnutí totiž vždy záviselo jen a pouze na komisi. Tentýž zákon na ochranu lidově demokratické republiky taxativně vymezuje i další skutky, pro něž mohly být osoby zařazeny do TNP, byly to trestné činy proti státu, byly to například: velezrada, sdružování proti státu, vyzvědačství – trestné činy proti vnější bezpečnosti státu, válečné škůdnictví, nedovolené zpravodajství atd.

Druhým zákonem, na nějž se mohla komise spolu s referentem odvolávat, byl zákon č. 15/47 Sb. ze 13. února 1947 o stíhání černého obchodu a podobných pletichách. Sem prakticky spadalo zastavení či omezení výroby předmětů potřeby, jež způsobilo jejich nedostatek či zdražení na trhu, nepřiměřeně velký či opakovaný vývoz předmětů do ciziny nebo obchodování s předměty potřeby za přemrštěnou cenu.²⁸

Třetím zákonem je zákon č. 27/47 Sb. ze 13. února 1947 o trestní ochraně provádění dvouletého hospodářského plánu. Na základě tohoto právního předpisu bylo možné postihovat osoby, které se dopustily jednání či opomenutí ohrožujícího uskutečnění dvouletého hospodářského plánu nebo jmenovitěho úkolu s úmyslem jej zmařit nebo ztížit.²⁹

Posledním právním předpisem, o kterém se výše uvedení historikové zmiňují jako podklad pro komise zmiňují, je zákon č. 165/46 Sb. z 18. července. 1946 o trestní ochraně národních podniků, znárodněných podniků a podniků pod národní správou. O tento zákon se tedy mohla komise právně opírat na základě těchto činů: zlomyslné poškození budov, zařízení, strojů, náradí nebo jiných věcí užívaných k provozu národního podniku, znárodněného podniku či podniku pod národní správou, a to s úmyslem ztížit, zmařit nebo jinak ohrozit jeho provoz, stejně jako uvedené jednání způsobené hrubou nedbalostí a vůbec každé úmyslné či hrubou nedbalostí způsobené jiné jednání směřující ke ztížení, zmaření nebo ohrožení provozu všech zmíněných podniků.³⁰

---

²⁸ Mečislav Borák a Dušan Janák, *Tábory nucené práce v ČSR 1948-195*, (Šenov u Ostravy: Tilia, 1996), ISBN 80-902075-4-5, 17-18.

²⁹ Ibid, 18.

³⁰ Mečislav Borák a Dušan Janák, *Tábory nucené práce v ČSR 1948-195*, (Šenov u Ostravy: Tilia, 1996), ISBN 80-902075-4-5, 18.

Dále platilo, že pokud osoby odsouzené pro výše uvedené důvody skončily svůj trest, měly být právě znovu zařazeny k další převýchově ve struktuře Táborů nucené práce. Komise zde měla za úkol přezkoumat délku internace v Táborech nucené práce tak, aby to bylo v souladu s potřebami výchovy k práci. V rámci tohoto procesu komise nemusely vyvíjet aktivitu, aby dohledávaly, jakým osobám a kdy končí trest za výše uvedené prohřešky. Věznice a soudy samy upozorňovaly komise na tyto osoby, jimž končil trest stanovený soudem.

Existovala ještě poslední možnost, jak se lidé mohli do TNP přes příkazovací komisi dostat. Tato kategorie čítala osoby, které se v minulosti prohřešily správním přestupkem takovým, že trestem by bylo odnětí svobody po dobu delší než 3 měsíce a uložený trest měly odpykat nikoliv v donucovací pracovně, ale právě v TNP. Co se týká charakteru správního přestupku, nejčastěji se pak jednalo o přestupky podle zákona č. 15/147 o stíhání černého obchodu nebo zákona č. 107/47 Sb. o opatření proti neoprávněnému přechodu státních hranic. Aby byl odsouzený právě zařazen do TNP, musel ONV do svého nálezu uvést, že trest bude odpykán v TNP, a nikoliv v donucovací pracovně, jak bylo zmíněno výše.

3. Správa táborů nucené práce

3.1 Československo-sovětská správa táborů

Těžba uranu na území Československa byla od konce druhé světové války v zájmu Sovětského svazu. Dohoda, která upravovala export této komodity z Československa, čímž si Moskva zajistila minimálně 90 % veškeré rudy vytěžené na československém území, ovšem dala příležitost podílet se přímo na struktuře nejen dolů, ale konkrétně přímo i táborů nucené práce. Od vzniku táborů nucené práce hovoříme o tzv. československo-sovětské správě. De facto stála tato komise na vrcholu rozhodování, ať už se jednalo o výstavbu dolů, rozsah těžby či určování cen rudy (jak jsem naznačil v kapitole o československo-sovětské dohodě). Jako jediný podnik ve své struktuře měl také svůj vlastní kádrový pořádek.³¹ Tento pořádek byl schválen sekretariátem ÚV KSČ 19. listopadu 1952. Podle tohoto výnosu se schvalovaly všechny důležité funkce jak v ústředí, tak i podnikové správě, okresních a celozávodních výbo-rech KSČ v Jáchymově, ale i např. v Příbrami a Trutnově.

Ustanovená komise, vznikající samotnou dohodou o dodávkách uranu, se sestávala ze čtyř členů, přičemž každou stranu zastupovali dva členové. Pokud by došlo k neshodě, věc by řešily přímo vlády obou stran. Dne 5. února roku 1946 vláda schválila zástupce Československa

---

³¹ Někdy taky označován jako kádrová nomenklatura.

do této komise. Jednalo se o J. Kováře a Svatopluka Radu, generálního ředitele československých dolů. Později v roce 1949 byl Kovář vystřídán Otakarem Pohlem a druhý jmenovaný z prvního složení komise byl vystřídán A. Schindlerem. Druhou polovinu komise tvořili K. Volocho a Daškievič, který v Praze vykonával sovětského obchodní radu. Hlavními řídicími byli ustanoveni Rada a Volocho, kteří měli vykonávat dozor nad uranovým podnikem.³²

3.2 Organizace Státní bezpečnosti na Jáchymovsku

Pro přiblížení organizační struktury se musíme podívat do roku 1949, kdy pobočka oblastní úřadovny Státní bezpečnosti (dále jen StB), zajišťovala dohled nad těmito tábory. Vývojem byla reorganizace této pobočky v podobu Velitelství oddílu StB Jáchymov, které se později nacházelo přímo pod strukturou Sboru národní bezpečnosti, jelikož na tyto objekty byl kladen větší důraz.

Těžba uranu v Jáchymovsku byla klíčová pro Sovětský svaz (více v podkapitole 1.2) již od konce války, proto se pro přidružené organizační struktury Ministerstva vnitra zajímaly o hospodářský dopad těžby, což byla vedle věznění politických nepřátel země druhá rovina těžby uranu na území tehdejšího Československa. Prioritizace je patrná ze změn v početním stavu jednak příslušníků StB a jednak příslušníků útvaru. Počet příslušníků Sboru národní bezpečnosti útvaru Jeřáb (podřízené Krajskému velitelství StB Karlovy Vary) čítal v roce 1949 na 808 lidí, kdežto v roce 1954 jich bylo až na 3984. S dohledem Státní bezpečnosti byl procentuální nárůst podobný. V roce 1949 bylo přítomno 12 příslušníků Státní bezpečnosti. O čtyři roky později (tedy v roce 1953) bychom jich v organizační struktuře našli 232.

Do roku 1953 v Československu existovalo ministerstvo národní bezpečnosti. S jeho zrušením přešla značná část úkolů a gesce na ministerstvo vnitra. Ke změně správy došlo 1. února 1954.³³ Po návratu z roční operativní školy KGB v Moskvě převzal vedení správy mjr. Jaroslav Hovorka. Dalším a zároveň posledním náčelníkem správy byl bývalý krajský ředitel StB v Liberci a 1. zástupce náčelníka Hlavní správy vojenské kontrarozvědky pplk. Zdeněk Kupec.

---

³² Mečislav Borák a Dušan Janák, *Tábory nucené práce v ČSR 1948-195*, (Šenov u Ostravy: Tilia, 1996), ISBN 80-902075-4-5, 26.

³³ Klára Pinerová, *Jáchymov: jeviště bouřlivého století*, (Praha: 2018, Ústav pro studium totalitních režimů), 183-190.

4. Nucená práce

Táboři nucené práce, tedy primární místo výkonu nucené práce je, jak uvádí Mečislav Borák, naprosto specifický druh masové mimosoudní perzekuce té části obyvatelstva, která je k tomuto trestu vybrána především z politických, náboženských, sociálních a třídních, národnostních či rasových důvodů. Tato charakteristika perzekuce lze přisoudit především totalitním systémům. Zavedení nucené práce stalo na několika faktorech.³⁴

První z okolností byla zkušenost s nejrůznějšími koncentračními tábory a později s tábory, které vznikly po válce, a kde byli umístováni Němci a kolaboranti. Nastupující komunistická moc bedlivě sledovala trendy, kterými by se mohla inspirovat, neboť byl jasný záměr vypořádávat se takto s lidmi, kteří byli pro stát, jak nepohodlní, tak nebezpeční, a to pro svůj sociální původ nebo politické přesvědčení. Vedle zřejmého podezření na protistátní činnost bychom však můžeme vyzorovat i jiné pohnutky. Pro nastupující komunistický režim byla tato forma perzekuce nejen izolace svých potenciálních protivníků, ale také formou vedení vyvolaného třídního boje uvnitř společnosti nebo dokonce msta politikům, kteří nedlouho předtím byli partnery.³⁵

Druhým faktorem se stal nedostatek pracovních sil právě ve chvíli, kdy národní hospodářství muselo počítat s poklesem pracovníků, a to kvůli procesům spojeným s vysídlením Němců. Nutno dodat, že se jednalo o odsun třetiny obyvatelstva státu.³⁶ Velice příhodně toto pocítili nejvíce podniky s průmyslovým zaměřením, převážně potom doly a hutě. Ty byly hlavním fokusem výstavby nové průmyslové struktury ČSR.

Získávání pracovních sil pro Jáchymovské doly, které fungovaly až do roku 1961, mělo různé formy a týkalo se různých skupin obyvatel, jak je zmíněno v úvodu této kapitoly. Z hlediska kategorie pracovní síly, období, opatření k získání pracovních sil, počtů pracovních sil v řádech a také charakteru zaměstnání z hlediska dobrovolnosti vypracoval Tomáš Dvořák v knize *Jáchymov: jeviště bouřlivého století* přehled.³⁷

Celkový počet trestanců celkem se různí. Badatelka Ludmila Petrášová nabízí číslo 65 011 trestanců, a to díky studiu evidenčních knih z vězeňského zařízení Ostrov.

---

³⁴ Mečislav Borák a Dušan Janák, *Táboři nucené práce v ČSR 1948-195*, (Šenov u Ostravy: Tilia, 1996), ISBN 80-902075-4-5, 75.

³⁵ Ibid, 76-77.

³⁶ Klára Pinerová, Tomáš Dvořák, *Jáchymov: jeviště bouřlivého století*, (Praha: 2018, Ústav pro studium totalitních režimů), 144.

³⁷ Klára Pinerová, Tomáš Dvořák, *Jáchymov: jeviště bouřlivého století*, (Praha: 2018, Ústav pro studium totalitních režimů), 145-146.

4.1 Kategorie pracovních sil v Jáchymovsku

První kategorií vhodnou za zmínku jsou němečtí civilní zaměstnanci či starousedlíci, kteří zde pracovali v období 1945-1953. Takových pracovníků bylo v Jáchymovských dolech stovky. Charakter zaměstnání byl zpravidla dobrovolný, přičemž pro období 1946-1960 platí, že zaměstnání bylo uzavřené na základě nemožnosti vystěhovat se z Československé republiky.³⁸

První nucenou práci zde zastávali právě němečtí váleční zajatci v jurisdikci československé armády, kteří zde působili mezi lety 1946-1947. Tato forma již byla nucená, a to v řádu stovek zajatců, kteří sem byli přesunuti, přičemž byly budovány objekty k jejich hromadnému ubytování a ostraze. Další velkou skupinou však tvořili němečtí váleční zajatci ze sovětských zajateckých táborů v Polsku a v SSSR, ti zde působili v období 1947-1949. Počet internovaných se pohyboval v jednotkách tisíc a jednalo se o nuceně nasazenou pracovní sílu, která sem přijížděla formou transportů, a právě v tomto období vznikají sítě táborů.³⁹ Další skupinou, byť méně početnou, byli smluvní zaměstnanci z řad propuštěných německých válečných zajatců. Skupina tvořila jednotlivce až desítky osob, kteří v Jáchymovských dolech podepisovali kontrakty jakožto podmínku pro propuštění ze zajetí. Charakter spolupráce tedy je vynucený smluvní.

Další skupiny založené na nuceném nasazení byly postavené na retribučních věznicích, chovancích táborů nucené práce a trestancích vězeňských pracovních táborů. První jmenovaná skupina fungovala na základě smluvního závazku s ministerstvem spravedlnosti a čítala na stovky retribučních vězňů. Druhá skupina fungující mezi lety 1948 a 1950 je zároveň druhou nejpočetnější, kdy se jednalo až o tisíce chovanců. Největší skupinu tvoří trestanci vězeňských pracovních táborů. V provozu byla od roku 1949 až do roku 1960, kdy desetitisíce trestanců mělo uzavřenou smlouvu s ministerstvem spravedlnosti a jeho nástupci.⁴⁰

---

³⁸ Klára Pinerová, Tomáš Dvořák, *Jáchymov: jeviště bouřlivého století*, (Praha: 2018, Ústav pro studium totalitních režimů), 145.

³⁹Ibid, 146.

⁴⁰ Ibid, 146-147.

Tabulka č.1 Zaměstnanci československého uranového průmyslu, 1945-1990

Rok	Pracovníků celkem	Civilisté	Váleční zajatci	Vězni ⁴¹
1945	237	237		
1946	909	62	847	
1947	3 742	1 786	1 956	
1948	7 966	4 303	3 663	
1949	13 653	9 128	3 390	1 135
1950	17 781	11 002		6 779
1951	24 867	14 119		10 748
1952	33 320	19 946		13 374
1953	40 317	26 496		13 821
1954	44 368	32 398		11 970
1955	46 351	37 137		9 214
1956	43 897	36 772		7 125
1957	42 848	36 532		6 316
1958	37 167	30 564		6 603
1959	30 244	25 251		4 993
1960	25 633	22 710		2 923
1970	24 116	24 116		
1980	30 914	30 914		
1990	20 953	20 953		

42

⁴¹ Z nichž byli mnozí političtí vězni. Zdroj: Zbyněk Zeman, Rainer Karlsch, *Na uranu záleží!*, (Academia, 2020), 163.

⁴² Ibid.

4.2 Život v uranových dolech v Jáchymovsku

Rozsáhlá síť táborů nucené práce v uranových dolech připadá právě Karlovarskému kraji v oblasti Jáchymovska. Zde byla opravdu široká síť dolů, kde se těžila ruda uranu. Spolu s tábory v této oblasti jako byla Svornost, Nikolaj či Rovnost existovaly také tábory při uranových dolech na Příbramsku. Tábor Jáchymov Nikolaj s maximální kapacitou 400 osob byl znám pro časté potyčky mezi dozorci a vězni. Zařízení sloužilo zpočátku jako pracovní útvar vězňů, později se charakter změnil na pracovní nápravný tábor s kapacitou 800 vězňů, kteří bydleli v barácích ze dřeva bez možnosti zátopu. U vjezdu do tábora bychom našli paralelu s nacistickým „*Arbeit macht frei*“, zde se vyjímalo česky „*Prací ke svobodě*.“⁴³ Tento tábor byl také vězením československého hokejisty Augustina Bubníka, který byl odsouzený v říjnu 1950 ve zmanipulovaném procesu s hokejovou reprezentací ke čtrnácti rokům odnětí svobody. Za dobu fungování dolu byli dozorci známí pro vyvolávání konfliktů, šikany či výslovné bití politických vězňů. „*Jeníčkově komando nejen že politické vězně šikanovalo a bilo, ale mělo v podstatě stejné pravomoci jako velení tábora, tedy mohla například na neomezeně dlouhou dobu zavírat vězně do korekce... Na jaře 1952 vládla mezi politickými vězni velká nespokojenost, protože kromě tvrdých pracovních norem na šachtě museli ještě plnit nesmyslné údernické závazky, podle propagandisty Jaroslava Kvapila k uctění svátku práce,*“⁴⁴ přibližuje podmínky chovanců v jednom z nejvýznamnějších táborů Jiří Padevět. Zůstaneme-li u formy represe a ponižování perzekuovaných, trestanci se také museli účastnit pochodů táborem pod transparenty za doprovodu zpívání internacionály nebo jiných propagandistických písní. Vzhledem k průběhu a podmínkám věznění byly časté pokusy o útěk z těchto táborů, časté byly hromadné plány například i na podkopání.

V knize *Na uranu záleží!* pak historik Zbyněk Zeman přibližuje, že podmínky v Národním podniku Jáchymov vedly až k inspekci. Na základě nashromážděných stížností, které začaly docházet na ministerstvo spravedlnosti, proběhla v Jáchymově 13. a 14. srpna 1949 inspekce. Major František Čermák, který vyhodnocoval situaci tábora po této inspekci, konstatoval, že vězňům vedení Národního podniku Jáchymov (NPJ) není schopno zajistit slušné ubytování. S tím neodmyslitelně souvisí dostupnost základních věcí k životu, a to zejména pak myslíme vše od pokrývek, obuv, nedostatečné oblečení až po jídelní nádoby. V neposlední řadě konkrétně v táboře Eliáš byla i voda shledána „velice zdraví škodlivou.“ Obecně pak platilo, že se pitná voda musela do táborů dovážet. Vedle hygieny bychom měli vyzdvihnout také

---

⁴³Jiří Padevět, *Komunistické lágry, Tábory nucené práce, nápravně pracovní tábory, pracovní útvary vězňů a internační místa duchovních 1948 až 1962*, (Praha: 2019, Academia), 55.

⁴⁴ Ibid, 70.

zdravotnické potřeby k zajištění lékařské pomoci, tyto potřeby nicméně chyběly. Dále vzhledem ke zdravotním podmínkám vězňů je složité pokládat lékařské zprávy o zdraví vězňů za důvěryhodné a spolehlivé zdroje. V lékařských zprávách bychom se například mohli dočíst, že jeden vězeň do tábora přišel, a to „o dvou holích.“⁴⁵ Inspekce v Národním podniku Jáchymov (NPJ) nebyla ze strany ministerstva spravedlnosti jedinou kontrolou.

Dalším táborem, který se nacházel nedaleko od poslední zmiňované těžební šachty, nesl název Jáchymov Rovnost. Původně byla Rovnost otevřena na místě, kde bychom dříve našli pracovní tábor pro vojáky Wehrmachtu. Tábor byl zřízen rovněž během roku 1949, přičemž bychom zde našli i řadu německých vězňů spolu s bývalými příslušníky SS, nicméně ti byli umístěni odděleně. V tomto zařízení s kapacitou 978 vězňů bychom se setkali s nápisem „Sovětský svaz, náš vzor,“ s tím, že šlo o tábor vystavěný přímo na těžební šachtě. Přes nemalý počet vězňů byl tento tábor co do výměry menší a například zde absentovaly základní hygienické podmínky, např. vodovod zde nebyl vůbec zaveden, proto musela být voda dovážena. To mělo za výsledek neustálé zamoření ubytovacích zařízení štěnicemi. Šachta byla nejhlubší v celém Jáchymovsku s neuvěřitelnými 700 metry.

Co se týká efektivity práce, vězni nemohli v těchto podmínkách plnit plány, když se jim nedostávalo základního zaopatření, ba dokonce jim bylo pracovní nasazení ztěžováno. Když ráno vězni odcházeli do šachty, byli nuceni procházet koridorem z ostnatého drátu. Pro tuto cestu se vžila dvě označení: Ulička komunismu nebo také Ulička ztracených nadějí.⁴⁶ V tomto táboře byla rovněž provedena ze strany ministerstva spravedlnosti provedena inspekce, a to ve dnech 21. a 22. října 1949. Úředník ministerstva vykonával kontrolu vedle Rovnosti ještě v táborech Vykmanov, Horní Slavkov, Eliáš a Mariánské. Za nejzávažnější vyhodnotil však právě Rovnost. V kontrole byla zmínka především o kapacitě. Jak jsem uváděl výše, tábor byl vystavěný na relativně malém prostoru, a to blízko dolu. Z tohoto důvodu se velmi snadno přeplnil a vězně, kteří mnohdy neměli ani základní oblečení spolu s pláští a gumovými botami, nestačila z kapacitních důvodů nasatit kuchyň. Zpravidla kvůli vytížení kuchyně zvládala obstarat zhruba polovinu vězňů. Co se noclehu týká, bylo běžné, že se tři vězňové pracující na tři směny museli dělit o jednu postel. Na okraj je zajímavé podotknout, že vzhledem k těmto nehostinným podmínkám v táborech se pro politické vězně vžilo označení *mukl* – muži určené k likvidaci.⁴⁷

Již od roku 1949, tedy od samotného vzniku TNP v Jáchymově, si po dobu dvou let stěžovala správa věznic i vedoucí ostrahy táborů na to, že jáchymovské doly jsou nepřipravené

---

⁴⁵ Zbyněk Zeman, Rainer Karlsch, *Na uranu záleží!*, (Academia, 2020), 169.

⁴⁶ Ibid, 70-81.

⁴⁷ Ibid, 170.

k přijetí a k pracovnímu využití vězňů. Konkrétně se pak jednalo o stížnost na neudržitelné poměry kvůli zdravotním podmínkám, vedle toho správa věznic poukazovala na to, že se nedaří dbát na základní bezpečnostní předpisy při práci pod zemí a v neposlední řadě na předkládání plánů pracovišť.

4.3 Mzda v táborech nucené práce

Důležitým aspektem nucené práce je také určitá finanční náhrada, v tomto případě mzda, vězňům, kteří museli čelit náročnému pracovnímu a fyzickému pracovnímu prostředí v uranovém dole. S odkazem na předchozí kapitulu je zřejmé, že se vězňům nedostávalo ani důstojných podmínek nejen na práci, ale i na život. V důsledku byli vězni mimo fyzickou náročnost také vystaveni zdravotním komplikacím pro nedostatečné lékařské podmínky a zázemí, z kterého plynula celá řada zranění. Právě časté pracovní úrazy a dlouhodobé následky byly typické pro uranové doly ve srovnání s ostatními tábory. O zraněních bude pojednávat samostatná podkapitola. Data ukazují na patrné rozdíly z hlediska mzdy, kterou Správa TNP dostávala, v jednotlivých táborech. Konkrétně máme k dispozici data z roku 1950, kdy v TNP Nikolaj (351 internovaných osob) byla průměrná mzda 3247 Kčs, TNP Vršek (283 osob). Ty nejvyšší mzdy však tuto násobně převyšovaly: Nikolaj 10 204 Kčs, Vršek 12 233 Kčs. Naproti tomu data o nejnižších mzdách ukazují, že na tu průměrnou zdaleka nedosahují: Nikolaj 1550 Kčs, výjimkou byl právě Vršek s 2874 Kčs. Vzhledem k této disproporci lze usuzovat, že na nejvyšší mzdu dosáhly jednotky zaměstnanců v jednotlivém táboře. Musíme mít na paměti, že internovaní byli rozděleni do tří pracovních tříd. Konkrétně v TNP Nikolaj v roce 1950 bylo: I. pracovní třída: 33,5 %; II. pracovní třída: 55,3 %; III. pracovní třída 11,2 %.⁴⁸

Obecně hornická práce byla považována za nadstandardně ohodnocené, což však nemusí platit v případě jáchymovských dolů. Základní vymezení tarifů se dělilo: lamači a pomocníci, uklízeči horniny a voziči, dřevíči a dělníci, druzí pozemní dělníci a povrchoví pracovníci. Zároveň kategorie nebyla jediná proměnná výpočtu mzdy. Bylo zde důležité i plnění měsíční výkonové normy. Ta se rozdělovala následovně: 100-110 %, 111-120 %, 126-150 %, nad 150 %. Ovšem neplatí, že trestanec by pobíral celkovou mzdu. Souhrnná částka byla vypočítávána tak, že se odečítaly z této mzdy táborové režie. To prakticky znamenalo spolufinancování stravy, ošacení, ubytování, otop, výdaje za osvětlení v celém táboře, doprava do dolů anebo náklady na ostrahu tábora. Celkem tak lze vyčíslit, že finální částka činila pouze 25–30 %

---

⁴⁸ Karel Kaplan, *Tábory nucené práce v Československu 1948-1954*, (Praha: 1992, Ústav pro soudobé dějiny ČSAV), 132.

z celkové výplaty.⁴⁹Tato částka se však ještě dále rozdělovala: a) částka, kterou ministerstvo posílalo trestancově rodině; b) úložné, které měl trestanec dostat při svém propuštění ; c) kapsné, které dostával průběžně.⁵⁰

4.4 Tresty a zranění

Strůjcem většiny krutostí směrem k vězňům byl strážmistr František Paleček (jedná se však nejspíš jen o přezdívku kvůli svému vzrůstu, pozn. aut.). Podle výpovědi Oldřicha Coufala, jednoho z vězňů, se strážmistr choval k vězňům velice krutě. To se mělo projevovat mlácením přes prsty řetízkem či mrštěním svazkem klíčů do obličeje. Pozici velitele zastával major František Paleček od roku 1951 až do roku 1954. Jako forma trestu za neuposlechnutí rozkazu byli vězni zavíráni do korekce, tedy do betonové místnosti o rozměrech 1 m x 1 m, vězni si nemohli ani lehnout. O krutosti velitele tábora vypráví ve svém svědectví také Jaroslav Michálka (rovněž zmiňuje jméno kapitána jako Albín Dvořák), který se do tábora Rovnost musel být internován právě mezi lety 1951 a 1954, a to v knize *Roky v pekle*.⁵¹

Vedle jednotlivých trestů udělovaných dozorcí je také doloženo 227 úmrtí vězňů za období mezi lety 1949 a 1955, z tohoto počtu se mělo v 92 případech jednat o politické trestance. Vedle samotných přímých trestů a úmrtí je také nutno sledovat zranění, ke kterým docházelo při samotné práci v dole. Ať už to byla nedostatečná ochrana zdraví při práci, nedostatek ochranných pomůcek či neodbornost, docházelo také k úmrtím při pracovních nehodách. Takové nehody byly běžné pro svobodnou i vězeňskou pracovní sílu.⁵²

4.5 Propuštění z tábora a útěky

Existovalo jen málo způsobů, jak mohl být vězeň propuštěn z tábora mimo standardní proces, vypršení příkazané doby. Z velké části se tak stávalo například kvůli zdravotním důvodům, zřídka za vzorné chování, případně upsáním se na dlouhodobou pracovní brigádu ve prospěch některého z podniku. Pokud došlo k propuštění z tábora, byli chovanci přezkušováni z politického a osvětového školení. Celkem bylo určeno 5 témat: Ústava 9. května, dějiny ČSR, dějiny dělnického hnutí, pětiletý plán ČSR a vývoj lidské společnosti.⁵³

⁴⁹ Zdeněk Bauer, *Jáchymovské tábory – peklo, ve kterém mrzlo*, (Praha: 2019). Zdeněk Bauer – NZB, 642-643.

⁵⁰ Zdeněk Bauer, *Jáchymovské tábory – peklo, ve kterém mrzlo*, (Praha: 2019). Zdeněk Bauer – NZB, 642-643.

⁵¹ Jaroslav Michálka, *Roky v pekle, Vzpomínky politického vězně z 50. let*, (Ústav pro studium totalitních režimů, Praha: 2015), 122-126.

⁵² Zbyněk Zeman, Rainer Karlsch, *Na uranu záleží!*, (Academia, 2020), 181.

⁵³ František Bártík, *Tábory nucené práce se zaměřením na tábory zřízené při uranových dolech v letech 1949-1951*, (Praha: Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu PČR, 2009), 78-79.

Mezi lety 1949 a 1951 naplánovat útěk z tábora bylo velmi komplikované, ale nikoliv nemožné. V prvním roce uteklo 143 vězňů, další rok jich uprchlo 98 vězňů a v roce 1951 jich bylo nejvíce z tohoto období, a to 156. Celkem do roku 1955 se mělo podařit o útěk 572 vězňů, přičemž je to údaj o pokusech, nikoliv celkový údaj úspěšných či neúspěšných úteků.⁵⁴ Zde jsou čísla bohužel nespolehlivá, v kapitole *Vybrané útky z Jáchymovských táborů* z knihy *Jáchymov: jeviště bouřlivého století* o náročnosti pojednává i Jan Nedvěd. Útky nebyly natolik častý jev. Byť se jich naplánovala dokonce celá řada, jen málokdy byly zdařilé. Zároveň se mnohdy mohli vězni potýkat s tím, že útěk byl vyprovokován příslušníky SNB.⁵⁵ Tuto myšlenku potvrzuje zároveň Zbyněk Zeman, kdy kvůli častým transportům vězňů vznikala okna příležitosti, aby se mezi vězně vmísili informátoři, kteří měli sbírat informace, zejména pak ty informace, které by se mohly týkat plánů na útěk. Zároveň vyzdvihuje, že většinou neplánované a spontánní útky neměly mnoho šancí na úspěch, ba naopak. Zásadní v této věci byla doprava, kdy vězeň musel mít zajištěnou logistiku co možná nejdál od tábora. Kontakt s vnějším světem tak byl zásadní i pro poskytnutí úkrytu či jiné pomoci bezprostředně po útěku.⁵⁶ Jednalo se o jednotky případů a jak popisuje Jan Nedvěd, vždy se ze strany politických vězňů jednalo o krajní možnost emigrace – konkrétně že je to odraz objektivních poměrů nesnesitelné reality. S tím souvisí tedy fakt, že jedině útěk vězně za hranice, je jediným řešením útěku. Kromě všech podmínek, které zazněly v dřívějších kapitolách, pak uvádí i další pohnutky, kvůli kterým útěk představoval jedinou možnost, jak se dostat ke svobodě. Především šlo o šikanu, zimu, hlad, teror za sebemenší prohřešky nebo pro neplnění norem, rovněž také hygienické a sanitární podmínky: epidemie nebo časté úrazy.⁵⁷ Většinou k útekům docházelo jednotlivě, je však doložený útěk z NPT Vykmanov, tedy z Jáchymovských táborů, kde se o útěk hromadně pokusilo sedm osob. Výsledek byl následující: „*všech sedm uprchlo, z nich je pět nezvěstných – dostali se pravděpodobně ilegálně do zahraničí.*“⁵⁸

4.6 Denní režim táborového vězně

Co se týká konkrétního harmonogramu, existoval určitý denní řád pro vězně v těchto táborech. V letním období (1. duben–30. září) vězni vstávali v 5 hodin, v zimní v 6 hodin

⁵⁴ Zbyněk Zeman, Rainer Karlsch, *Na uranu záleží!*, (Academia, 2020), 179.

⁵⁵ Klára Pinerová, Jan Nedvěd, *Jáchymov: jeviště bouřlivého století*, (Praha: 2018, Ústav pro studium totalitních režimů), 252.

⁵⁶ Zbyněk Zeman, Rainer Karlsch, *Na uranu záleží!*, (Academia, 2020), 180.

⁵⁷ Klára Pinerová, Jan Nedvěd, *Jáchymov: jeviště bouřlivého století*, (Praha: 2018, Ústav pro studium totalitních režimů), 267.

⁵⁸ *Ibid*, 257.

a sedmý den v týdnu či ve svátek o hodinu později. „Po zaznění budíčku museli chovanci vstát, provést ranní hygienu a předpisově si upravit lůžko... Pracovní doba trvala 10 hodin, do kterých se započítávala cesta na pracoviště a zpět, oběd trval hodinu. Čas po práci byl vyhrazen pro čištění a úpravu pracovních nástrojů a svršků či pro výchovnou činnost chovanců.“⁵⁹

Denní rutina vězňů se mohla různit podle tábora, kde byly zrovna osoby internovány. Obecně však platí jistý harmonogram, který se dle svědectví víceméně shodují. Větší rozdíly bychom našli například v táborech, kde cesta do dolu byla časově náročnější, což bylo právě na příkladu tábora Nikolaj v Jáchymovsku, kde vězni docházeli na šachtu Eduard. Ujít kilometr cesty zde mohlo znamenat až hodinovou cestu vzhledem k tomu, že vězni museli chodit svázáni v jednom hloučku.⁶⁰ Prakticky to znamenalo, že ranní probuzení se zde pohybovalo mezi půl čtvrtou a čtvrtou hodinou ranní.

Přestože byl denní režim v různých táborech různý, našli bychom u táborů vybudovaných vedle sebe, velmi podobné časové rozvržení směn na dolní šachtě. Tedy hovoříme o celotáborovém budíčku před pátou hodinou ranní. Po rychlé ranní hygieně následoval samotný nástup ranní směny, který znamenal kontrolu početního stavu. Kolem šesté se uskutečnil velký táborový nástup. V tomto období následoval eskort z noční služby. Kromě směny v dole, nařízených brigád zpravidla ve večerních hodinách ještě docházelo k osvětové ideologické přednášce, kde bylo volitelné studium ruského jazyka či věnování se různým zájmovým činnostem ve formě kroužku.⁶¹

5. Nucená práce v uranových dolech jako hospodářská strategie

Abychom mohli plně porozumět projektu uranových dolů v Jáchymovsku, je nasnadě zmínit rovněž ekonomickou a sociální rovinnu této problematiky. Těžba uranu byla více než jen perzekuce a úmyslné stíhání politických vězňů. Snažíme-li se vsunout do nahlížení na historii Jáchymovských dolů jinou perspektivu, neměli bychom opomenout internaci vězňů coby řešení nedostatku pracovních sil. Na druhou stranu je také důležité zhodnotit případnou efektivitu těžby jakožto hospodaření státu a podívat se na tento aspekt z hlediska regulace pracovního trhu, neboť internace a využití této pracovní síly je do takového trhu velkým zásahem. „Přestože náklady na nesvobodné pracovníky byly minimální, výlohy spojené s vybudováním táborů, stavbami bezpečnostního rázu a obstaráváním ostrahy těžbu výrazně prodražily (provoz útvaru

---

⁵⁹František Bártík, *Tábory nucené práce se zaměřením na tábory zřízené při uranových dolech v letech 1949-1951*, (Praha: Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu PČR, 2009), 69.

⁶⁰Zdeněk Bauer, *Jáchymovské tábory – peklo, ve kterém mrzlo*, (Praha: Zdeněk Bauer – NZB, 2019), 142.

⁶¹Zdeněk Bauer, *Jáchymovské tábory – peklo, ve kterém mrzlo*, (Praha: Zdeněk Bauer – NZB, 2019), 142-143.

Jeřáb, pod nějž spadaly doly na Jáchymovsku v roce 1950, vycházel ročně na 103 257 319 Kčs). Otázkou tedy zůstává, nakolik se nasazení nesvobodných pracovních sil při těžbě uranu vyplatilo. To však tehdy nikoho nezajímalo, důležité bylo splnit přání Sovětského svazu.“⁶²

V úvodu práce jsem se věnoval doplňováním deficitu pracovní síly sudetskými Němci, tuto skutečnost vyzdvihuje historik Tomáš Dvořák: „Z hlediska rozvoje těžby uranu požadovaného po roce 1945 sovětskou stranou v rámci naplňování československo-sovětské dohody o těžbě a vývozu radioaktivních rud a látek, platné od 1. ledna 1946, byly pracovní síly klíčovou a také zřejmě nejhůře dostupnou komoditou.“⁶³ K těmto problémům musíme přičíst stav pracovního trhu již před druhou světovou válkou a vysokou míru nezaměstnanosti v zemi. Způsob získávání pracovních sil pro Jáchymovské doly byla tedy konkrétně nucená pro německé válečné zajatce v jurisdikci československé armády či německých zajatců ze sovětských zajateckých táborů v Polsku a v SSSR. Zde hovoříme o pracovní sílu v řádech tisíců. Jejich úkolem byl zejména transport, budování sítě táborů nebo přesun zajatců na místo práce, budování objektů k jejich hromadnému ubytování a ostraze. Dále se nucená práce týkala retribučních vězňů, chovanců táborů nucené práce či trestanců vězeňských pracovních táborů. Dobrovolný příchod za prací do dolů v Jáchymovsku se týkal zahraničních dělníků či civilních zaměstnanců, kteří se do dolů dostali v rámci náborových akcí. Na jejich práci však uranové doly nezávisely. V rámci řešení nezaměstnanosti již v roce 1947 se projednával návrh ruských členů komise na doplnění potravinových dávek horníkům na ruské normy a zvláštní požadavky SSSR, tyto kroky měly být doplněné o odborné dělníky. Co ovšem mělo šanci na úspěch, to byly příplatky či platové výhody pro zaměstnance.

Z počátku požadavky na rozvoj těžby ze sovětské strany představovaly značnou zátěž právě v letech 1947-1948, to bylo období dvouletého hospodářského plánu. Následný sovětský plán na rozvoj těžby během připravování prvního pětiletého plánu československou stranu zaskočil. Takový plán totiž byl vysoko nad možnostmi investic hospodářství Československa, k tomu neodmyslitelně patří nabývající potřeba zaměstnanců, kteří by tohoto projektu byli účastni. Stalo se tak, že najednou projekt strádal tisíce pracovníků. „Je dobře známo, že poptávku po masovém přísunu pracovních sil do Jáchymovských dolů vyřešily československé

---

⁶²Klára Pinerová, Milan Bárta, *Jáchymov: jeviště bouřlivého století*, (Praha: 2018, Ústav pro studium totalitních režimů), 219.

⁶³Klára Pinerová, Tomáš Dvořák, *Jáchymov: jeviště bouřlivého století*, (Praha: 2018, Ústav pro studium totalitních režimů), 146-147.

orgány tak, že od roku 1949 hromadně posílaly do uranových dolů politické, retribuční a kriminální vězně,⁶⁴ vyzdvihuje relevanci předcházejících kapitol v této práci Karel Kaplan.

S těmito informacemi se však rodí otázky a nejasnosti ohledně strategie pro umístování těchto osob a jejich nucenou práci v uranových dolech. Není totiž dodnes jasné, zda byla toto dlouhodobě připravovaná opatření na deficit pracovníků nebo zda šlo o řešení nouzové. Právě historik Tomáš Dvořák tuto úvahu posouvá: „*Hypoteticky se můžeme ptát, zda by, nebyť těžby uranu, dosáhla perzekuce v Československu vůbec takového rozsahu.*“⁶⁵ V hypotetické rovině to je opravdu silný argument k zamyšlení, důkazem nám je chaotické střídání správy Sboru národní bezpečnosti a Státní bezpečnosti těchto dolů. To však není jediný faktor při dohledávání zrodu projektu věznění. Důležité je také ptát se, do jaké míry hrálo roli uplatňování sovětského vlivu směrem k hospodářské a pracovní politice Československa. Odpovědi bychom našli, když budeme věnovat pozornost převratu v roce 1948. Ten vytvořil pro řešení otázky pracovních sil nové předpoklady, neboť docházelo ke vzniku pracovních útvarů vězňů. Tyto útvary byly úzce spjaté s podniky znárodněného průmyslu. Není však zřejmé, zda existuje spojitost mezi nucenou prací a politickou perzekucí. Pravděpodobnější je plynulý vývoj reakcí komunistického režimu na projevy odporu z řad občanů nebo těch, kteří byli nazýváni nepřátelé národa. Je však nezbytné udržet se od zjednodušování co se sovětského vlivu týká. Jáchymovské doly byly strategickým místem a nepochybně středem zájmu kvůli československo-sovětské dohodě. Díky tomuto však mohlo dojít k utajování v nemalém množství. Rozporuplná je také otázka efektivit práce vězňů i s ohledem na zavádění sovětského modelu řízení táborů, kdy docházelo k problémům ve vztazích mezi československými a sovětskými vedoucími pracovníky Jáchymovských dolů.⁶⁶ „*Předpokládané mnohonásobné navýšení objemu těžby překračovalo investiční možnosti československého hospodářství, a to včetně potřeby pracovních sil. Nejenže předpokládané desetitisíce nových pracovníků bylo nutné získávat na úkor jiných rozvojových priorit, ale investice nutné k výstavbě bytových kapacit pro desetitisíce civilních zaměstnanců představovaly také zátěž srovnatelnou s největšími projekty pětiletky na Ostravsku.*“⁶⁷

---

⁶⁴ Klára Pinerová, Tomáš Dvořák, *Jáchymov: jeviště bouřlivého století*, (Praha: 2018, Ústav pro studium totalitních režimů), 148.

⁶⁵ Ibid.

⁶⁶ Klára Pinerová, Tomáš Dvořák, *Jáchymov: jeviště bouřlivého století*, (Praha: 2018, Ústav pro studium totalitních režimů), 142-159.

⁶⁷ Ibid, 148.

5.1 Hospodaření státu a Jáchymovské tábory

Z jednání československé vlády po druhé světové válce vyplývá, že se měla těžba uranu stát do budoucna pro Československou republiku veliký příjem do státní kasy. Nutno podotknout, že o obnovení těžby se na území Jáchymovska uvažovala i bez sovětského vlivu ve všech jeho podobách, jak jsme si je přiblížili v dílčích kapitolách této práce, zejména se pak jedná o uzavření dohody o vývozu uranové rudy do Sovětského svazu a o podílu Moskvy na samotné správě v Jáchymovských dolech. V otázce bylo využití Jáchymova i spolu s otevřením lázeňského města. Existoval ještě jeden ambiciózní projekt – mělo jít o využití uranu v otázce energetiky.⁶⁸ Zde je řeč o projektu, který poskytl základy jaderné energetice, byť tento projekt neměl prostor být realizován vzhledem k tomu, že minimálně 90 % veškeré rudy mělo být exportováno do SSSR. Ovšem právě dohoda podepsaná tehdejšími předsedou vlády Zdeňkem Fierlingerem rozhodla o osudu československého uranu docela jinak. Někdejší premiér však tuto dohodu představoval tak, že po druhé světové válce taková dohoda bude znamenat pro československé hospodářství určitou sanaci.⁶⁹

Byť pro Československo dohoda o uranu představovala čistě ekonomickou spolupráci, můžeme s jistotou tvrdit, že pro Sovětský svaz šlo čistě o vojenské cíle, konkrétně byl závod se Spojenými státy o vytvoření jaderné zbraně. Pokud jde o dohodu samotnou, problém nastal při dohodě o ceně, neboť tvorbu ceny měla mít na starosti československo-sovětská komise.⁷⁰ Během padesátých let však docházelo k rozšiřování objemu těžby, a tedy i systému dolů. Naopak cena uranové rudy klesala podobně jako počet investic, které Sovětský svaz byl ochoten hradit. To byl důsledek nezávislosti na uranové rudě z Československa, jelikož došlo k objevení ložisek ve Střední Asii, kde byly bohatší zdroje uranové rudy. I proto se Sovětský svaz snažil o vyvážení se z finančních závazků v souvislosti s československým uranem.⁷¹ Byť z dohody vyplývá nevýhodná pozice Československa oproti Sovětskému svazu, můžeme spatřit motivaci československé vlády pro zintenzivnění této ekonomické spolupráce.

Československo do jisté míry těžilo z této dohody materiálně, a to konkrétně importem ropy, železa, masa či obilí ze Sovětské svazu jako určitou formu protislužby. Zároveň Anna Bischof naznačuje, že finanční zdroje z této dohody bylo pro československé hospodářství byly důležité pro plnění dalších smluvních závazků, primárně se jednalo o závazky se zeměmi

---

⁶⁸ Klára Pinerová, Anna Bischof, *Jáchymov: jeviště bouřlivého století*, (Praha: 2018, Ústav pro studium totalitních režimů), 98.

⁶⁹ Ibid, 99.

⁷⁰ Ibid, 102.

⁷¹ Klára Pinerová, Anna Bischof, *Jáchymov: jeviště bouřlivého století*, (Praha: 2018, Ústav pro studium totalitních režimů), 102.

Varšavské smlouvy.⁷² V neposlední řadě československá vláda chtěla minimálně vyrovnat bilanci, neboť do tohoto odvětví hluboce investovala a očekávala návratnost, která měla brzy přijít v důsledku očekávaného rozmachu jaderné energetiky. Jako vedlejší důsledek by nástupem jaderné energetiky stoupla cena samotné suroviny.

---

⁷²Klára Pinerová, Anna Bischof, *Jáchymov: jeviště bouřlivého století*, (Praha: 2018, Ústav pro studium totalitních režimů), 103.

Závěr

Uranové doly v Jáchymovsku představují prostor, kde docházelo k masové perzekuci obyvatelstva Československé republiky. Po druhé světové válce po značném odlivu pracovní síly za hranice Německa bylo jasné, že se stát bude potýkat s rozsáhlou nezaměstnaností.

Nucená práce v uranových dolech má zcela odlišný charakter od perzekuce či od politických procesů na území Československa a jež nám jsou dobře známé. K nucené práci je důležité přistupovat komplexně – jak vyslyšet výpovědi a svědectví osob, které byly vězněny a zároveň pragmaticky vyhodnotit výhodnost využití pracovní síly zároveň s faktorem zbavení se státu nepřátelských živlů. Jáchymovské doly mají specifické postavení v historii Československa a rovněž v dějinách komunistického režimu a jeho formách perzekuce. Jedním příkladem takového vypořádávání se s nepřáteli státu jsou hokejisté, kteří byli vězněni v uranových dolech na základě vykonstruovaného procesu.

Faktor těžby a internace v nápravně pracovních zařízeních či táborech nucené práce se vzájemně doplňovaly. Zároveň jak uvádí Klára Pinerová, tak nebýt politických vězňů či retribučních vězňů, nikdy by nebylo možné plnit dlouhodobé hospodářské plány, ačkoliv se v začátcích projekt jevil jako nehospodárný.⁷³ Z toho vyplývá, že nucená práce sloužila síti táborů primárně jako řešení nezaměstnanosti v tomto odvětví. Byť vláda Československé republiky dobrovolné pracovní síle nabízela vysoké mzdy za práci v uranových dolech, zejména byla těžba této rudy na našem území postavena na práci a internaci politických vězňů, německých válečných zajatců, recidivistů. Zároveň tyto vysoké mzdy byly správou táborů odejmuty tak, aby pokrývaly samotné náklady na běžný chod táborů. Mimo obtížné podmínky pro život a pro práci vězni nedostávali ani řádnou mzdu. Naopak museli čelit celé řadě trestů.

Internace vězňů a snaha o převýchovu formou masové perzekuce byla vedlejším efektem řešením nedostatku pracovní síly, přičemž na řešení a samotné podobě těchto táborů měl velký podíl Sovětský svaz. Ten byl součástí sovětsko-československé komise, tak i samotné správy táborů, měl tedy přímý vliv na chodu táborů, čímž tedy i na perzekuci politických vězňů.

Tato práce slouží k analýze organizace uranových dolů a roli internovaných, chovanců a politických vězňů, kteří ve svém životě neměli na výběr, a museli se tak stát součástí jednoho z největších projektů komunistického režimu.

Závěrem vyplývá, že nucená práce představovala řešení hospodářské a ekonomické situace uvnitř poválečného Československa. Komunistický režim tak vytvořil unikátní nástroj,

---

⁷³ Klára Pinerová, Anna Bischof, *Jáchymov: jeviště bouřlivého století*, (Praha: 2018, Ústav pro studium totalitních režimů), 185.

kterým se snažil naplnit dodávky uranu na základě dohody o uranu, prostřednictvím které na Československou republiku byl vyvíjen velký nátlak kvůli vojenským zájmům Sovětského svazu. Za cíl si kladlo stát se jadernou velmocí v nastupující studené válce, aby ve vojenské oblasti získalo prvenství, a to především kvůli jaderným zbraním, které jsou závislé na těžbě uranu.

Nejen věznění recidivistů, politických vězňů či německých válečných zajatců, ale i fakt, jak nákladný byl provoz v různých uranových dolech, dokládá fakt, že bez této internace by těžba uranu v Jáchymovsku neprobíhala v souladu se závazky vůči Sovětskému svazu.

Zároveň platí, že dohoda o uranu probíhala v utajovaném režimu a tehdejší premiér Zdeněk Fierlinger prezentoval tento kontrakt jako výhodný zejména pro Československou republiku. Důsledky této dohody způsobily závislost na dodávkách do Sovětského svazu, a to i ve chvíli, kdy Sovětský svaz ztrácel o dodávky uranu z Jáchymovska zájem kvůli novým a levnějším nalezištím. To znevýhodnilo postavení Československé republiky, neboť Sovětský svaz přestal do Československa během 60. let minulého století investovat. To reflektoval úpadek celkové správy táborů nucené práce, kdy většina z nich ukončila činnost během roku 1961.

Summary

The uranium mines in the Jáchymov region represent a place where mass persecution of the population of the Czechoslovak Republic took place. After the Second World War, following a significant outflow of labour across the German border, it was clear that the country would face widespread unemployment.

The forced labour in the uranium mines is of a completely different nature from the persecution or political processes in Czechoslovakia, which are well known to us. It is important to take a comprehensive approach to forced labour - both to hear the testimonies and testimonies of those who were imprisoned and to assess pragmatically the benefits of using labour at the same time as the factor of ridding the state of hostile elements.

It follows that forced labour served the camp network primarily as a solution to unemployment in this sector. Although the government of the Czechoslovak Republic offered high wages to the volunteer labour force for work in the uranium mines, in particular, the mining of this ore on our territory was based on the labour and internment of political prisoners, German prisoners of war, and recidivists. At the same time, these high wages were withdrawn by the administration of the camps in order to cover the actual costs of running the camps. Apart from the difficult living and working conditions, the prisoners did not receive proper wages. On the contrary, they had to face a whole range of punishments.

The internment of prisoners and the attempt to re-educate them through mass persecution was a side-effect of the solution to the labour shortage, and the Soviet Union had a large share in the solution and the very design of these camps. The Soviet Union was part of the Soviet-Czechoslovak Commission, as well as the administration of the camps themselves, so it had a direct influence on the running of the camps and thus on the persecution of political prisoners.

In conclusion, forced labour represented a solution to the economic and economic situation within post-war Czechoslovakia. Thus, the communist regime created a unique instrument to fill the supply of uranium under the Uranium Agreement, through which great pressure was exerted on the Czechoslovak Republic because of the military interests of the Soviet Union. It aimed to become a nuclear power in the emerging Cold War to gain the upper hand in the military sphere, primarily because of the nuclear weapons that depended on uranium mining. Not only the imprisonment of recidivists, political prisoners, or German prisoners of war, but also the fact of how costly the operation of the various uranium mines was, is illustrated by the

fact that without this internment, uranium mining in the Jáchymov region would not have been carried out in accordance with its obligations to the Soviet Union.

At the same time, the uranium agreement was conducted in a classified mode and the then Prime Minister Zdeněk Fierlinger presented this contract as particularly advantageous for the Czechoslovak Republic. The consequences of this agreement caused dependence on supplies to the Soviet Union, even at a time when the Soviet Union was losing interest in uranium supplies from the Jáchymov region because of new and cheaper deposits.

This put the country at a disadvantage as the Soviet Union stopped investing in Czechoslovakia during the 1960s. This reflected the decline in the overall administration of forced labour camps, with most of them ceasing operations during 1961.

Seznam použitých zdrojů

- BÁRTLÍK, František. *Tábor Vojna ve světle vzpomínek bývalých politických vězňů*. Praha: Vyšehrad, 2008.
- BÁRTLÍK, František. *Tábory nucené práce se zaměřením na tábory zřízené při uranových dolech v letech 1949-1951*. Praha: 2009, Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu PČR.
- BÁRTLÍK, František. *Vzpomínky chovance Jaroslava Vojtěcha a historie táborů nucené práce*. Praha: Academia, 2014.
- BAUER, Zdeněk. *Jáchymovské tábory – peklo, ve kterém mrzlo*. Praha: 2019. Zdeněk Bauer – NZB.
- BORÁK, Mečislav a Dušan JANÁK. *Tábory nucené práce v ČSR 1948-1954*. Šenov u Ostravy: Tilia, 1996. ISBN 80-902075-4-5.
- KAPLAN, Karel. PALEČEK, Pavel. *Komunistický režim a politické procesy v Československu*. Brno: 2001, Barrister & Principal.
- KAPLAN, Karel. PACL, Vladimír. *Tajný prostor Jáchymov*. 1993, Actys.
- MICHÁLKA, Jaroslav. *Roky v pekle: Vzpomínky politického vězně z 50. let*. Praha: 2015, Ústav pro studium totalitních režimů. Volvox Globator.
- PADEVĚT, Jiří. *Komunistické lágry: Tábory nucené práce, nápravně pracovní tábory, pracovní útvary vězňů a internační místa duchovních 1948 až 1962*. Praha: 2019, Academia.
- PINEROVÁ, Klára. *Jáchymov: jeviště bouřlivého století*. Praha: 2018 Ústav pro studium totalitních režimů.
- PITZEROVÁ, Andrea. *Jedna dlouhá noc: obecné dějiny koncentračních táborů*. Brno: Host, 2018.
- REINER, Karlsch. ZEMAN, Zbyněk. *Na uranu záleží!*. Praha: 2020, Academia.
- ŠEDIVÝ, Zdeněk F. *Uranový gulag – Jáchymovské peklo*. 2005, MOBA.
- TOMEK, Prokop. *Československý uran 1945-1989*. 1999, Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu.